



ԱՐԲԵՐՏ ԽԱՌԱՏՅԱՆ (ծննդյան 85-ամյակի առթիվ)

Վաստակաշատ հայագետ, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի Հայ պարբերական մամուլի եւ հասարակական-քաղաքական մտքի պատմության բաժնի վարիչ, գլխավոր գիտաշխատող, ԳԱԱ «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդեսի գլխավոր խմբագիր, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Արբերտ Արմենակի Խառատյանը 85 տարեկան է:

Ա. Խառատյանը ծնվել է 1939 թ. օգոստոսի 24-ին (անձնագրով՝ սեպտեմբերի 24-ին), Երեւանում, ծառայողի ընտանիքում: Երեկոյան (բաներիտ) դպրոցն ավարտելուց հետո, 1959 թ. ընդունվել է Երեւանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետ: Այն ավարտել է 1964 թ., մասնագիտանալով արեւմտահայ գրականության պատմության մեջ, որը նախախնամությամբ նախանշեցին նրա գիտահետազոտական հետագա գործունեությունն արդեն որպես արեւմտահայ մամուլի պատմության առաջատար հետազոտողի: Ա. Խառատյանը 1966 թ. աշխատել է Ապարանի շրջանի Ծաղկահովիտ, այնուհետեւ էջմիածնի շրջանի Լենուղի գյուղերում՝ որպես միջնակարգ դպրոցի գրականության եւ հայոց լեզվի ուսուցիչ:

Գրեթե վեց տասնամյակ Ա. Խառատյանն աշխատում է ԳԱԱ համակարգում, որից 39 տարի՝ Պատմության ինստիտուտում: 1967–1973 թթ. աշխատել է «Հայկական Սովետական Հանրագիտարանի» հատուկ գիտական խմբագրությունում, նախ, իբրեւ սրբագրիչ, ապա խմբագիր, 1973–1985 թթ.՝ ՀՍՍՀ ԳԱ հասարակական գիտությունների գիտական ինֆորմացիայի կենտրոնում որպես ավագ գիտաշխատող, գիտական խմբի ղեկավար: 1985 թ. աշխատանքի է անցել Պատմության ինստիտուտում մամուլի եւ հասարակական-քաղաքական մտքի պատմության բաժնում՝ նախ որպես ավագ գիտաշխատող, ապա 1992-ից ցորս բաժնի վարիչ:

Խառատյանի առաջին հոդվածը հրապարակվել է 1969 թվականին՝ «Գր. Զիլինկիրյանը եւ Զմյուռնիայի «Ծաղիկ» հանդեսը» վերնագրով («Բանբեր Երեւանի համալսարանի» № 3, էջ 212–216):

1972 թ. Ա. Խառատյանը պաշտպանել է թեկնածուական ատենախոսություն՝ «Զմյուռնիայի հայ պարբերական մամուլը (XIX դ. 60-ական թթ.)» թեմայով ստանալով բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան: 1982 թ. պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն՝ «Հասարակական միտքը Զմյուռնիայի հայ պարբերական մամուլում (1840–1900)» թեմայով եւ ստացել պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան: 2009-ից պրոֆեսոր է: Իսկ 2010 թ. հայագիտության բնագավառում ունեցած ծանրակշիռ ներդրման համար ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ:

Ա. Խառատյանը 1988–2017 թթ. ստանձնել է նաեւ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի ավագագույն, արտերկրում եւս մեծ հեղինակություն ունեցող պարբերականի՝ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի գլխավոր խմբագրի պարտականությունը: Հարկ է ասել, որ նրա նշանակումը զուգահեռաց Արցախյան շարժման զարթոնքի հետ: Այդ տարիներին «Լրաբերը» (ամենամսյա պարբերական էր՝ տպագրվում էր 12 համար, իսկ այսօր՝ ընդամենը 3) զգալի դեր կատարեց Արցախի հարցի վերաբերյալ գիտականորեն հիմնավորված բազում հոդվածներ տպագրելով, եւ դարձավ այդ շարժման առաջամարտիկներից մեկը հայ խորհրդային մամուլում: Կարելի է անվարան ասել, որ Ա. Խառատյան պատմաբանի սկզբունքայնությունը, անկողմնակալությունը, քաղաքացիական եւ գիտական համարձակությունը իրենց դերը խաղացին այդ գործում: Դրանում կարող է յուրաքանչյուրը համոզվել, եթե թերթի այդ տարիներին լույս տեսած պարբերականի՝ ձեռքից ձեռք անցնող համարները: Հավելենք, որ ամսագրի ամեն մի համարի բովանդակությունը «Ազատություն» ռադիոկայանի մեկնաբան, երջանկահիշատակ էդ. Հովհաննիսյանի նախաձեռնությամբ հասու էր դառնում նաեւ սփյուռքահայությունը: Ա. Խառատյանի ջանքերով «Լրաբերը» լուրջ ներդրում է ունեցել արտերկրի հայ եւ օտարազգի հեղինակներին Հայաստանի գիտական հանրությանը ծանոթացնելու գործում՝ օտար լեզուներով տպագրելով նրանց հոդվածները:

2017 թ. հայագետը «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդեսի գլխավոր խմբագիրն է: Նշենք նաեւ, որ Ա. Ա. Խառատյանը «Գիտության աշխարհում» գիտահանրամատչելի հանդեսի հիմնադրման

օրից՝ 2005 թ. մինչև 2024 թ. գլխավորել է դրա հասարակագիտական բաժինը:

Անվանի պատմաբանը հայ պարբերական մամուլի գրաքննության եւ հասարակական մտքի, հայ գաղթավայրերի պատմության ճանաչված մասնագետ է՝ գիտահետազոտական աշխատանքների լայն շրջագծով: Նա իր լուծման ունի հայ պատմագրության մեջ՝ գիտական առաջնակարգ արժեք ունեցող եւ միջազգային ճանաչում ստացած ուսումնասիրություններով: Ա. Խառատյանի աշխատությունները վերաբերում են տեսական կարեւորություն ունեցող այնպիսի հիմնահարցերի, ինչպիսիք են՝ արեւմտահայերի լուսավորական շարժումը XIX դարում, նրանց Ազգային սահմանադրությունը, հասարակական-քաղաքական հոսանքները հայ իրականության մեջ, արեւմտահայ մամուլի մտավոր ու մշակութային արժեքը 1840–1922 թթ., Օսմանյան Թուրքիայի խոշորագույն հայ գաղթավայրերի՝ Կոստանդնուպոլսի եւ Զմյուռնիայի համազգային նշանակությունը: Այս ոլորտներին վերաբերող 9 գրքի եւ ավելի քան 200 հոդվածի հեղինակ է:

Ա. Խառատյանը լայն ճանաչում ունի ոչ միայն Հայաստանում, այլեւ արտասահմանի հայագիտական շրջաններում. ԱՄՆ-ում, Իտալիայում, Թուրքիայում, Եգիպտոսում, Լիբանանում, Ուկրաինայում տպագրվել են նրա աշխատություններից, ինչպես եւ գրախոսականներ՝ դրանց վերաբերյալ:

Անուրանալի է Ա. Խառատյանի ներդրումը արեւմտահայ հասարակական մտքի եւ մամուլի ուսումնասիրության բնագավառում: «Արեւմտահայ հասարակական մտքի եւ հրապարակախոսության պատմությունից» (1980) եւ «Հասարակական միտքը Զմյուռնիայի հայ պարբերական մամուլում (1840–1900)» (1995) աշխատություններն ասվածի խոսուն վկայությունն են: Մասնավորապես, երկրորդ գրքում բնութագրվել են Զմյուռնիայի հայ պարբերական մամուլը եւ նրա էջերում դրսևորված հասարակական միտքն ու դրա ներկայացուցիչները, տրվել է XIX դ. երկրորդ կեսի արեւմտահայ իրականության մի շարք հանգուցային խնդիրների վերլուծությունը: Ներկայացվել է Կ. Պոլսից հետո արեւմտահայ երկրորդ խոշոր գաղթավայրի՝ Զմյուռնիայի մամուլի ու հասարակական կյանքի շուրջ 60-ամյա պատմությունը, արժեւորվել նրա գաղափարական ու մշակութային նշանակությունը ազգային զարթոնքի, լուսավորության, դեմոկրատական եւ պահպանողական մտքի ծավալման գործում: Հայ հասարակական մտքի զարգացման իրողությունների հիման վրա

բացահայտվել են արեւմտահայ մի խումբ մտավորականների՝ Ղ. Պալղա-
զարյանի, Ստ. Ոսկանյանի, Գր. Զիլինկիրյանի, Մ. Մամուրյանի, Ա. Հայ-
կունու, Գ. Կոստանդյանի, Գր. Մսերյանի, Հ. Կ. Սվաճյանի հայացքնե-
րը եւ նրանց հրապարակախոսական ու խմբագրական գործունեության
հատկանշական կողմերը:

Արեւմտահայ մամուլի եւ հասարակական մտքի պատմությունը սեր-
տորեն աղերսվում է օսմանյան գրաքննության գիտական եւ իրավական
բովանդակությանը, մի հիմնահարց, որի առաջին հետազոտողը մեզա-
նում Ա. Խառատյանն է՝ իր բազմաթիվ հրապարակումներով: 1984 թ. նա
հրատարակել է «Օսմանյան գրաքննությունը եւ արեւմտահայ մամուլը
1858—1896» (վավերագրական նյութեր եւ ծանոթագրություններ) ժողո-
վածուն, 1989 թ.՝ «Արեւմտահայ պարբերական մամուլը եւ գրաքննությու-
նը Օսմանյան Թուրքիայում (1857—1908)» աշխատությունը: Առաջինում
փաստական նյութի հիման վրա ցույց է տրված արեւմտահայ մամուլի
հասարակական որոշակի միտումները եւ դրանց նկատմամբ օսմանյան
իշխանությունների կամայական, ոչ մի օրենքով (այդ թվում՝ թուրքա-
կան տպագրական օրենքով) չկարգավորված վերաբերմունքը: Երկրորդ
գրքում հետազոտվել են արեւմտահայ պարբերական մամուլի հասա-
րակական-քաղաքական բովանդակությունը, նրա դերն ու առանձնա-
հատկությունները հայ մտավոր մշակույթի պատմության մեջ: Մամուլի
պաշտոնական կարգավիճակն ու իրական կացությունը ներկայացվել են
հայ, ինչպես եւ Օսմանյան կայսրության մյուս ժողովուրդների (թուրքե-
րի, հույների), Կ. Պոլսում եւրոպական լեզուներով հրատարակված մա-
մուլի օրինակով: Հանգամանորեն լուսաբանվել են արեւմտահայ մամու-
լի իրավական դրության հետ առնչվող հարցեր, այդ թվում եւ օսմանյան
գրաքննության աստիճանական ընթացքը դեպի ոստիկանական վայրագ
վերահսկողություն՝ նախնական գրաքննության հաստատումով:

Ա. Խառատյանի աշխատություններն մի զգալի մասը նվիրված է
արեւմտահայերի իրավական, տնտեսական ու մշակութային դրությանը՝
հատկապես հայ գաղթավայրերի պատմության կտրվածքով (Կոստանդ-
նուպոլիս, Զմյուռնիա), որի ժամանակագրական սահմաններն ընդգր-
կում են XIV—XIX դարերը:

Գիտական երկարատեւ ուսումնասիրությունների արգասիք է Գա-
լուստ Կյուլպենկյան հիմնարկության մատենաշարով 2007 թ. տպագր-
ված Ա. Խառատյանի «Կոստանդնուպոլսի հայ գաղթօջախը (XV—XVII

դարեր)» աշխատությունը: Մենագրության մեջ լուսաբանվել են Կ. Պոլսի գաղթավայրի պատմության հանգուցային մի շարք հարցեր, ինչպիսիք են՝ գաղութի կազմավորումն օսմանյան մայրաքաղաքում, Կ. Պոլսի հայ պատրիարքության հոգեւոր-վարչական նկարագիրը, հայ համայնքի տեղը օսմանյան ավանդական հասարակության մեջ: Մասնավորապես, քննարկվել են բնակչության թվաքանակի, եկեղեցիների պատմության, պատրիարքական իրավասությունների, հայ համայնքի ընկերային-տնտեսական կյանքի, հարկային համակարգի եւ այլ հիմնահարցեր: Աշխատության մեջ լուսաբանվել են նաեւ հայ կրոնական-հոգեւոր կենտրոնների՝ էջմիածնի ու Կիլիկիայի կաթողիկոսությունների եւ Երուսաղեմի պատրիարքության հետ Կ. Պոլսի պատրիարքության փոխհարաբերությունների ու այդ հենքի վրա վերջինիս համագգային նշանակությունը բնութագրող խնդիրներ: Ուսումնասիրությունը լայն արձագանք գտավ հայրենական եւ արտերկրի գիտական հասարակայնության շրջաններում: Այսպես, Երեւանի «Ազգը», Ստամբուլի «Ժամանակն» ու «Մարմարան», Հունգարիայի «Արմենիան» ծավալուն գրախոսականներով արժեւորել են մենագրությունը, իսկ 2009 թ. այն արժանացավ ՀՀ ԳԱԱ, Համաշխարհային հայկական կոնգրեսի եւ Ռուսաստանի հայերի միության սահմանած «Լավագույն գիտական աշխատանք» մրցանակին:

Ա. Խառատյանը հատուկ ուշադրություն է դարձրել Կ. Պոլսի եւ Երուսաղեմի Հայոց պատրիարքությունների սերտ փոխհարաբերություններին եւ մասնավորապես՝ Ս. Տեղյաց մեջ հայերի սեփականատիրական իրավունքների պահպանության գործում Սբց. Հակոբյանց միաբանության բացառիկ կարեւորությանը: Իր վերջին հոդվածներում եւս, հոբելյարը վերստին անդրադարձել է այս հիմնահարցին՝ ընդլայնելով դրա շրջանակները:

2006 թ. Կահիրեում Ա. Խառատյանի հեղինակակցությամբ, առաջաբանով ու խմբագրությամբ (խմբագրակցությամբ պ.գ.դ. Լիդա Գեւորգյանի) լույս տեսավ հայ մամուլի պատմության մեջ իր ընդգրկումներով եւ գիտավերլուծական խորությամբ աննախադեպ «Հայ պարբերական մամուլի պատմություն» երկհատորյակի I հատորը (XVIII–XIX), իսկ 2017 թ. Երեւանում՝ դրա II հատորը (1900–1922 թթ. խմբագրակցությամբ Լ. Գեւորգյանի): Տարիներ շարունակ այս երկհատորյակը փնտրված դասագիրք է եղել հանրապետության լրագրության բաժին ունեցող բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում:

ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտի հրատարակության պատրաստած «Հայոց պատմություն» բազմահատորյակի տարբեր գրքում իրենց տեղն են գտել անվանի պատմաբանի շարադրանքները:

Դիտելի է նաեւ, որ Ա. Խառատյանը կազմել է «Արեւելյան մամուլ» (1871–1909)» (20 մամուլ, Երեւան թ.) եւ «Մեղու» (1856–1865)» հանդեսների մատենագիտությունները (10 մամուլ, Երեւան, 2003 թ.)՝ ծանոթագրություններով ու ցանկերով: Չափազանց աշխատատար, սակայն շնորհակալ աշխատանք է արեւմտահայ մամուլի պատմությամբ զբաղվող հետազոտողների համար:

Նշենք նաեւ, որ «Հայ գաղթաշխարհի պատմություն» եռահատորի II հատորում (2003) տպագրվել են Ա. Խառատյանի «Կոստանդնուպոլիս (15–17-րդ դարեր) եւ «Զմյուռնիա» ստվար հատվածները:

Ա. Խառատյանի վերջին ծավալուն մենագրությունն է «Զմյուռնիայի եւ էգեյանի առափնյակի հայկական այլ գաղթօջախները (XVI–XIX դ. I կես)» (Երեւան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2022, 534 էջ): Բազմաթիվ անտիպ եւ տպագիր աղբյուրներ՝ հիշատակարաններ, վավերագրեր, ձեռագիր մատյաններ, մամուլի եւ հայկական ու օտար բազմաբնույթ աշխատությունների հիման վրա շարադրված այս մենագրությունն առաջին անգամ լայն ընդգրկմամբ ներկայացնում է Զմյուռնիայի եւ էգեյանի առափնյակի հայկական այլ գաղթավայրերի պատմությունը XVI դ. մինչեւ XIX դարի առաջին կեսը: Հետաքրքրական է, որ ինչպես հատուկ է հայագետ Ա. Խառատյանին, այս աշխատությունը շարադրելիս ներկայացրել է նախորդ ուսումնասիրողների արտահայտած կարծիքներն ու մոտեցումները, նա իր քննական մոտեցում է արտահայտել դրանց հանդեպ՝ երբեմն վերապահորեն, հերքելով կամ հաստատելով ծանրակշիռ հիմնավորումներով: Նկատենք, որ հայ գաղթավայրերի պատմությանը նվիրված մեծարժեք այս մենագրությամբ մասնագիտական գրականությունը համալրվեց նոր ուսումնասիրությամբ:

Անվանի պատմաբանն ավելի քան 200 գիտական հոդվածների, հրապարակումների, գրախոսականների հեղինակ է, ունի նաեւ շուրջ 100 հանրագիտարանային հոդվածներ:

Ա. Խառատյանն գործուն մասնակցություն է ունեցել նաեւ միջնակարգ դպրոցի VIII դասարանի «Հայոց պատմություն» դասագրքի ստեղծման ընթացքին:

Վերոգրյալին հավելենք, որ անվանի հայագետը գիտական, հասարակական-քաղաքական տասնյակ մենագրությունների ու ժողովածուների սկզբունքային ու պահանջված խմբագիր է:

Մեր հոբելյարը մանկավարժական-դասախոսական աշխատանքի ավելի քան 50-ամյա կենսագրություն ունի. դասախոսել է հանրապետության բուհերում: 1986—1999 թթ. դասավանդել է Երեւանի պետական համալսարանի լրագրության ֆակուլտետում, 2002—2021 թթ.՝ նաեւ Արեւելագիտության ֆակուլտետի թուրքագիտության բաժնում: Երկար տարիներ դասախոսել է Երեւանի «Գալիք» համալսարանում, կատարել վարչական աշխատանք (լրագրության ամբիոնի վարիչ, պրոռեկտոր): Վերջին տարիներին ԳԱԱ միջազգային գիտակրթական կենտրոնի լրագրության ամբիոնի վարիչն էր, Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանում էլ կարգում է «Հայ գաղթօջախներ» ու «Հայ մամուլի եւ հասարակական մտքի պատմության» դասընթացները:

Ա. Խառատյանը տարիներ շարունակ եղել է գիտական մի շարք խորհուրդների անդամ (ՀՀ ԳԱԱ արեւելագիտության ինստիտուտի, Երեւանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի գիտական աստիճաններ շնորհող խորհուրդների, ԳԱԱ ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի խորհրդի, ԳԱԱ միջազգային գիտակրթական կենտրոնի գիտխորհրդի): Եղել է նաեւ Երեւանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի գիտխորհրդի լրագրության մասնախմբի նախագահ:

Նկատենք, որ մեր երկրի բարձրագույն ուսումնական մի շարք հաստատություններից (ԳԱԱ պատմության ինստիտուտից, Երեւանի պետական համալսարանից, Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանից, Վանաձորի Հովհ. Թումանյանի անվան մանկավարժական համալսարանից), նաեւ՝ արտերկրից բազմաթիվ ասպիրանտներ ու հայցորդներ ցօրս նրա ղեկավարությամբ թեկնածուական ատենախոսություններ են պաշտպանում:

Ա. Խառատյանը մասնակցել է հայագիտական միջազգային մի շարք գիտաժողովների՝ Երեւանում, Թուրին-Ջենովա-Լիվոռնո-Պիզայում, Լոս Անջելեսում եւ այլն:

Ա. Խառատյանն իր քաղաքացիական, մարդկային ու բարոյական անուրանալի արժանիքներով՝ բարոթյամբ, կամեցողությամբ, ձեռք մեկնելու պատրաստակամությամբ, սրտացավ վերաբերմունքով,

անմիջականությունը մեծ հեղինակություն է վայելում գիտական-մտավորական եւ ընկերական միջավայրում:

Անվանի հայագետն իր հոբելյանը դիմավորում է երիտասարդական ավյունով, սթափ եւ առույգ մտքով: Մեր ավագ գործընկերոջը՝ գիտության անխոնջ մշակ Ա. Խառատյանին, ցանկանանք արեւշատություն, ստեղծագործական նորանոր հաջողություններ:

ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆ

Բանասիրական գիտ. դոկտոր,

ՀՀ ԳԱԱ «Պատմաբանասիրական» հանդեսի գլխավոր խմբագիր,

ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող

ՍՏՅՈՊԱ ՊԵՏՈՅԱՆ

Պատմական գիտ. թեկնածու,

ՀՀ ԳԱԱ «Պատմա-բանասիրական» հանդեսի պատասխանատու քարտուղար,

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտաշխատող

